



FOR KONGE OG FÆDRELAND

af redaktør
Børge Trolle

I 1964-65 blev der med kort tids mellemrum produceret to film i England, som hver på sin måde rettede en hård anklage imod det engelske militærvæsen og især den engelske militære retspleje: *Sidney Lumet's* »Højen« og *Joseph Losey's* »For konge og fædreland«. Det overraskende var, at begge disse instruktører var amerikanere! Det kunne tyde på, at amerikanerne, som engang gjorde oprør imod det engelske moderland og tilkæmpede sig uafhængighed, har et skarpere blik for mange af de meningsløsheder, der findes i det engelske sam-

fund, samtidig med at de stadigvæk har et tilhørsforhold til dette, som bevirker, at kritikken ikke føles som en »fremmed indblanding«.

Joseph Losey – »For konge og fædreland«s instruktør – er født den 14. januar 1909 i La Crosse i Wisconsin. Oprindeligt studerede han medicin, men han kom hurtigt med i en teatergruppe, avancerede til instruktør og skiftede over til et litteraturstudium. I 1931 studerede han teater i England og Tyskland og fik efter hjemkomsten til New York i 1932 sine første selvstændige opgaver med teateriscenesættelse. I 1935 var han påny i Europa, hvor han blev stærkt fængslet af *Erwin Piscator's* og *Bert Brecht's* teaterteorier, og han fik senere lejlighed til et personligt samarbejde med Brecht i New York under opsætningen af »Galileo Galilei« med *Charles Laughton* i hovedrollen, et af den amerikanske teaterhistories mest markante højdepunkter.

Sin første kontakt med filmen fik Losey i 1938, da han sammenstillede ca. 60 undervisningsfilm for Rochefeller-instituttet, og da han under Den Anden Verdenskrig blev indkaldt, blev han sat til at lave

For konge og fædreland

(*For King and Country*)

87 min., engelsk tale.

Producent: B.H.E. Production,
London 1964-65.

Instruktør: Joseph Losey.

Kamera: Danys Coops.

Musik: Larry Adler.

Medvirkende:

Dirk Bogarde (Kaptajn Hargreaves)

Tom Courtenay (Menig Hamp)

Leo McKern (Kaptajn O'Sullivan)

Barry Foster (Leutnant Webb)

James Vellies (Kaptajn Midgley)

Peter Copley (Obersten)

Barry Justice (Leutnant Prescott)

Vivian Matalon (Præsten)

Richard Arthure

(Vagten ved Hamp's »celle«)

instruktionsfilm for det amerikanske informationsministerium. I 1948 fik han så sin debut som spillefilminstruktør med filmen »Drengen med det grønne hår«, der – selvom den måtte gå symbolismens omvej – var et af den amerikanske films første klare indlæg i race-diskussionen.

I 1949 fortsatte Losey sit arbejde som filminstruktør med »The Lawless« (»Den lovløse« – ikke vist i Danmark) og året efter iscenesatte han en genindspilning – eller vi skal måske snarere kalde det en gendigtning – af »M«, som *Fritz Lang* i sin tid (1931) indspillede i Tyskland med *Peter Lorre* i hovedrollen som den sindssyge morder. Men derefter blev han ramt af *McCarthy's* »uamerikanske« bandstråle. Losey rejste til Italien for at instruere »Imbarco mezzanotte« (»Midnats-cargo«, engelsk titel »Stranger on the Prow«, 1951), og da han efter to anonyme anmeldelser for at være kommunist blev indkaldt til forhør af Komitéen for Uamerikansk Virksomhed, nægtede han at møde, hvorefter han blev blacklisted og udelukket fra filmarbejde i USA.

Han slog sig nu ned i England, hvor han vendte tilbage til teaterarbejdet. McCarthy's bandstråle var nemlig ikke effektiv overfor det engelske teater, mens den engelske filmindustri kritikløst bøjede sig for det amerikanske overformynderskab, livligt tilskyndet hertil af den nytiltrådte Churchill-regering. Losey arbejdede dog med forskellige filmprojekter under pseudonym og kunne i 1956 træde frem under sit eget navn som instruktør af filmen »Time Without Pity« (vist i Danmark 1958 under titlen »Angstens timer«). Derefter iscenesatte han en række engelske film af noget blandet kvalitet, af hvilke »The Gypsy and the Gentleman« (1957) har været vist af Det Danske Filmmuseum. Sit store gennembrud fik han med »Snylteren« (»The Servant« – 1964), som blev særdeles velvilligt modtaget af kritikken ved sin fremkomst på de danske biografer. Hans næste film er »For konge og fædreland«, hvorefter han iscenesatte »Ulykkesnatten« (»Accident«) med manuskript af *Harold Pinter* efter *Nicholas Mosley's* roman.

Oplægget til filmen »For konge og fædreland« stammer fra en novelle af J. H. Hodson, som ikke er synderlig fremragende. Novellen blev senere bearbejdet til et teaterstykke, som – hvis man skal tro den engelske kritik – var endnu dårligere. Selve handlingen er da også enkel og banal: en lidt primitiv og naiv engelsk soldat, som har gjort krigen med i tre år, giver sig en dag til at gå. Han bare går, væk fra mudderet, rotterne og den evindelige kanonlarm. Det er et åbenlyst tilfælde af granatchok, men det anerkender den afstumpede militærlæge ikke, han stempler det som »kolde fødder« og vil kurere det med afføringspillers. Da soldaten fanges, stilles han for en krigsret som desertør. Retten følger lovens bogstav og dømmer ham til døden, dog indstiller man ham til benådning, men fra hovedkvarteret kommer næste dag ordre om angreb, og med denne begrundelse afslås benådningen; der må statueres et eksempel. Eksemplet bliver statueret! Et eksempel på den formelle retfærdigheds hårrejsende uretfærdighed.

Det kunne blive til noget ret almindeligt.

Men Losey gør det til noget højst ualmindeligt.

Han gør det i kraft af to ting. Den ene er hans suveræne beherskelse af formen. (Her fornemmer man klart en genspejling af hans teatererfaringer). I sin ydre form er filmen realistisk helt ud i det stoflige. Vi fornemmer tydeligt mudderet, rotterne, ligstanken. Men Losey fører dette videre over i en symbolsk realisme, krigens konkrete mæridt anskues som et grotesk narrespil: mens retten sættes med militær honnør i en skyttegravsbunker, holder de menige soldater »rettergang« over en tilfangetagen rotte. For end ikke rotter slår man ihjel uden en »fair trial«.

Det andet, Losey spiller på, er klasseforskellen. Den engelske officerkastes følelse af netop at være en kaste, hævet op over de menige, »kanonføden«, er ofte gennemskuet med størst skarphed netop af udlændinge. Amerikaneren Losey gennemskuer den også, og han gør

denne afdækning til handlingens gennemgående tråd. Midt i mudderet og snavset falder det aldrig et øjeblik officererne ind at betvivle deres ret til at bryde og de andres pligt til at lyde. Svælget mellem officererne og de menige ophæves aldrig.

En person kommer under handlingens forløb til at krydse over dette svælg: Kaptajn Hargreaves (spillet af Dirk Bogarde). Han er udpeget som forsvarer ved krigsretten og er først på det nærmeste irriteret over det; men han skal jo gøre sin pligt, loven kræver en forsvarer. Da han får indblik i sagen, bliver det til mere end en pligt for ham, han sander pludseligt, at ret også må være retfærdighed. For officerer såvel som for menige. Han forsøger at skræve over svælget – og taber!

– Vi har alle tabt, siger han i et forsøg på selvforsvar. Men han alene er den virkelige taber, mere end soldaten, som dør. Da den dømte soldat på sin egen primitive måde vil takke ham – skønt hans indsats altså har været forgæves – søger han at afvise det med, at han kun har gjort sin pligt, og i sin desperation prøver han omsider at bebrejde soldaten, at han ikke har gjort det samme. Hvad der er ganske virkningsløst, for han har jo selv skildret soldatens bevæggrunde meget klarere og bedre, end denne selv ville kunne gøre det. Da han – kaptajnen – på eksekutionsdagen må give den dømte nådesskuddet, fordi soldatens kammerater med vilje har sigtet ved siden af, retter han på en måde revolveren imod sig selv.

Soldaten dør ikke alene uheroisk, men også utragisk. Aftenen før eksekutionen har hans kammerater organiseret rom i store mængder, og i døddrukken tilstand trøster de den dømte som et barn. Det er blot et tilfælde, når ens nummer kommer ud, og man skal dø i mudderet, og nu er hans nummer altså udtrukket. Da en præst ovenpå denne Dance Macabre vil trøste ham og give ham sakramentet, brækker han det hele op. Kirkens trøst er til at brække sig over, for kirken står på officerskastens side, den formår ikke at skræve over svælget.

En officer, leutnant Webb (spillet af *Barry Foster*), som er frosset ud af kastefællesskabet, giver den dømte en injektion, så han om morgenen må bæres ud til eksekutionen i mere end halvt bevidstløs tilstand. Og som en sidste gunstbevisning lader obersten bekendtgøre, at Menig Hamp (*Tom Cortenay*) er »faldet for konge og fædreland«.

»For konge og fædreland« har et par interessante paralleller inden for filmhistorien. Det mest nærliggende eksempel er *Stanley Kubrik's* film »Ærens vej« (1959) som ligeledes foregår under Den første Verdenskrig, og hvor tre tilfældigt udtagne franske soldater henrettes som straf for et helt regiments påståede fejhed. Også her skal der altså »statueres et eksempel«. Men i »Ærens vej« skal dette blot tjene til at opretholde en illusion om officerskorpsets ufejlbarhed, en illusion, som officersklikens top imidlertid selv har erkendt, men som den anser for at være nødvendig. I »For konge og fædreland« har det britiske officerskorps ikke erkendt, at det ligger under for den samme illusion. Derfor er ligheden mellem disse to film mere en ydre lighed.

En større idémæssig lighed med »For konge og fædreland« finder vi i *Renoir's* franske film »Den store illusion« fra 1937. I denne har de to aristokratiske repræsentanter for henholdsvis den tyske og den franske officerskaste erkendt illusionen. Men under handlingsforløbet udvikling oplever vi, hvorledes de to hovedpersoner bliver forger af illusionen. Her er ikke tale om, hvorvidt de ønsker at slippe illusionen eller ej, for illusionen vil ikke slippe dem! Og det bliver deres skæbne.

Under et flugtforsøg, som i virkeligheden blot er en afledningsmanøvre for at dække to andre fangers flugt, må fangelejrens kommandant, den tyske ritmester von Rauffenstein i *Erich von Stroheim's* skikkelse til sin egen store fortvivlelse skyde på sine franske ånds- og kastefælle. Han er illusionens fange, på en måde er det sig selv, han sigter på, da han hæver pistolen.

Også i »For konge og fædreland« må en person, kaptajn Hargreaves, trykke på pistolens aftrækker og dermed skyde sin verden i grus. Også han er blevet en fange af illusionen; på samme måde som von Stroheim begår også Dirk Bogarde en slags selvmord i det øjeblik, han trykker aftrækkeren i bund og dræber et andet menneske.

Ikke mindst Dirk Bogarde's meget sikre spil er med til at gøre sigtet i »For konge og fædreland« klart og præcist. Han er filmens egentlige hovedperson i langt højere grad end den anklagede og dømte Menig Hamp. Filmens problematik er Hargreaves' problematik, det er igen ham, at tilskuerne tvinges til at drage konklusionen, som må være denne, at en kamp for retfærdighed kun kan udkæmpes med retfærdighedens egne våben, og en hær, som skal forsvare retssamfundet, må også inden for sine egne rækker være et retssamfund, d.v.s. den formelle ret må være identisk med retfærdigheden, kravet om »fair trial« må være en levende realitet, ikke bare en udvendig procedure.

Derfor er »For konge og fædreland« også blevet en film om en stor illusion, en illusion hos en kaste, som står på et imperiums højst vaklende fundament. Snart vil den sidde på dette imperiums ruiner. Men vil den stadigvæk sidde der med illusionen i behold?

Det er i sidste instans dette spørgsmål, Losey rejser, det er på dette punkt, at filmen, hvis handling udspiller sig i fortiden, rækker frem til nutiden og måske endda ind i fremtiden.

Den kommer os ved, fordi dens problemstilling stadig er aktuel.

Børge Trolle

Litteratur:

Björn Norström, Gösta Ohlsson & Anne-Marie Vyth:

»Kung Losey utan land«. »Filmrutan« (Stockh.), Nr. 3, 1964.

Morten Püil:

»Engelsk film på vrangen«. »Kosmorama« 66.

Børge Trolle:

»Rättvisans orättvisa«. »Filmrutan«, Nr. 4, 1965.

Francis Wyndham:

»Joseph Losey extravagant«. (Interview med Losey om »For konge og fædreland«). »Filmrutan«, Nr. 4, 1965.

Denne pjece, der er udgivet af Statens Filmcentral, udleveres gratis til brug i forbindelse med forevisning af filmen. – Henvendelse til Statens Filmcentrals hovedkontor, Vestergade 27, 1456 København K, eller Jyllandskontoret, Sønder allé 5, 8000 Århus C.